

Kritik ve Analitik Düşünme

Yazar: Cathy Dantec

*KAD Platformu tarafından bu kitapçık iki bölümde yayınlanmaktadır. A bölümü kritik analitik düşünmeye yeni başlayanlar için, başlangıç seviyesinde; B bölümü ise daha ileriki aşamalarda olanlar için orta seviyede yayınlanmaktadır. Makalenin tümüne aşağıdaki linkten ulaşabilirsiniz:

<http://www.kritik-analitik.com/PublicationsPopUp.aspx?Id=19>)

6 "Üniversitede kritik ve analitik düşünme

Öncelikle, kritik düşünebilmenin akademik hayatta son derece değerli bir yetenek olduğunu aklınızdan çıkarmayın. Size sunulan bilgiye yapıcı bir şekilde ve öğretim görevlilerinin bilmenizi beklediği bilginin sınırları çerçevesinde **eleştirel bir şekilde yaklaşmanız beklenir.**

Cottrell'e göre (1999:188), kritik düşünme "lehe ve aleyhe olan argüman ve kanıtların zihinde tartılması" demektir. Temelinde şu unsurlar yer almaktadır:

- Bir konu üzerinde dikkatlice ve bir defadan fazla düşünmek.
- Fikir ya da bakış açılarını desteklemek için ortaya konan kanıtları değerlendirmek.
- Fikir ya da bakış açısının vardığı noktayı değerlendirmek - bunlardan ne gibi bir sonuç çıkabilir, bu sonuçlar akla uygun ve mantıklı mıdır ve eğer değilse, bu inanç ve bakış açılarının yeniden değerlendirilmesi gerekir mi?

Kritik düşünme ile analitik düşünme bir bütünün ayrılmaz parçalarıdır. Cottrell'e göre (1999:188) analitik düşünme aşağıdaki ek süreçleri içerir:

- Verilen bir bilgi karşısında temkinli davranmak.
- Söz konusu bilgiyi pek çok farklı açıdan incelemek.
- Tamamen doğru olup olmadığını yakından kontrol etmek.
- İfadenin mantıksal bir bütünlük taşıyıp taşımadığını kontrol etmek.
- Akıl yürütme, kanıt gösterme ya da sonuç çıkarma aşamalarında bir kusur olup olmadığını kontrol etmek.
- Aynı konuyu diğer teorisyenlerin ya da yazarların bakış açısından ele almak.
- Farklı insanların niçin farklı sonuçlara vardığını görebilmek ve açıklayabilmek.
- Bir dizi fikir, sonuç ya da çıkarımın neden diğerine tercih edilebilir olduğunu tartışabilmek.
- Okuyucuyu, sorgulanabilir ifadeleri gördükleri gibi kabul etmeye iten anlatım ve istatistik oyunlarına karşı uyanık olabilmek.
- Gizli varsayımların olup olmadığını kontrol etmek.
- Okuyucuya bir şeyi kabullendirmek için onu kandırmaya yönelik yapılan girişimler olup olmadığını kontrol etmek.

Aşağıdaki gazete haberlerine dikkatlice bakın. Size ne düşündürüyor, aklınıza ne gibi sorular getiriyor? Konunun farklı boyutlarını değerlendirmek zor geliyor mu? Neye dikkat etmeniz gerektiğini biliyor musunuz?

İngiltere'deki alkol tüketiminin nedenleri

Bugün yayınlanan bir rapora göre, Avrupa'daki diğer ülkelere kıyasla, İngilizler rahatlamak için alkole daha çok para harcıyorlar. Geçen yıl strese bağlı içki alımlarının yaklaşık 21 milyar pound olduğu tahmin ediliyor, buna kıyasla Avrupa genelinde ise bu rakam 90 milyar pound'un biraz üstünde. Piyasa analizleri yapan Datamonitor şirketinin sunduğu rapor, kayda değer oranda daha fazla insanın, dinlenip sakinleşmek için başka bir üründense alkol satın almayı tercih ettiğini ortaya koyuyor. Çeşitli Avrupa ülkelerinden 500 tüketicile yapılan görüşmelere göre, tüketicilerin yüzde 47'si kendini stres altında hissediyor.

Daily Express, 28 Haziran 2002, s. 36

Emekli maaşlarından alınan "gizli vergi" milyonları mağdur ediyor

Muhafazakarlar tarafından dün yapılan açıklamaya göre, İşçi Partisinin emekli maaşlarından almaya başladığı "gizli vergi" yüzünden milyonlarca insan daha fakir bir yaşlılığa doğru yol alıyor.

Hükümetin emeklilik politikaları konusunda zehir zemberek bir açıklama yapan Iain Duncan Smith, 1997 yılından beri vergide yapılan değişiklikler emeklilik planından faydalanan 12 milyon tasarruf sahibini her sene 530 £ zarara sokuyor diye konuştu. Muhafazakarların lideri olan Smith sözlerine şöyle devam etti: "Pek çok insanın müreffeh bir emeklilik geçirme hayali suya düşüyor. Bu konuda bir şeyler yapılmazsa, emekli aylığı alan milyonlarca kişi daha, emekliliklerini sosyal yardımlara bağımlı olarak geçirecek."

Muhafazakarlar, emekli aylıkları konusunu Hükümeti yenebilecekleri bir kilit alan olarak görüyor. Dört sene önce, İşçi Partisi büyük kurumların temettü ödemelerinden emekli fonlarının aldığı vergi indirimlerini kaldırmıştı. Bu da emeklilik fonlarına yıllık 5 milyar pound ya da başka bir deyişle, her bir emeklilik tasarrufu sahibi için 400 pound maliyet getirdi. Duncan Smith, Kazanca Bağlı Emeklilik Aylığı Planı (SERPS) sisteminden ayrılan tasarruf sahiplerine yapılan geri ödemelerdeki zayıf artışı da şiddetle eleştiriyor.

Ulusal Sigorta fonlarında yapılan indirimler özel emeklilik fonlarından karşılanıyor. Fakat Muhafazakarlar Hükümetin bu "pintice" yaklaşımının emeklilik tasarrufu sahiplerine yılda 1,5 milyar pound, yani kişi başı 130 pound ek bir maliyet getireceğini iddia ediyor."

Daily Mail, 28 Haziran 2002, s. 10

Kritik düşünme: Tekniği kazanma

Moran'ın (1997:89) ileri sürdüğü gibi, uzun zaman boyunca, Yüksek Öğretim kurumlarında görev yapan öğretim görevlileri "insanlara ne düşüneceklerini öğretmenin onları nasıl düşünmeleri gerektiği konusunda da eğiteceği" görüşünü taşıdılar. Ne yazık ki, bu görüşü destekleyecek hiçbir kanıt yok.

Yukarıdaki gazete haberlerini okurken, kritik düşünmenin neleri içerdiğini -umarız- artık biliyorsunuz. Peki bunu nasıl başaracağınızı biliyor muydunuz? Öğrencilere kritik düşünme tekniğini kazandırmak için Moran bir dizi soru sormayı öneriyor. Bu tür sorular sorarak, insanların sistematik olarak daha sorgulayıcı ve şüpheli hale geldiğini savunuyor. (1997:89-99)

• **İnanmam istenen iddia ya da sonuç tam olarak ne?**

Öne sürülen iddianın tanımlanması ilk temel adımımız. Bu iddia, öne sürülen kanıtın önermeyle ilgili olup olmadığını ve dolayısıyla geçerliliğini değerlendirmemiz için anahtar kriteri oluşturuyor. Başlıklar, alt başlıklar, önsözler ve sonuç paragrafları yazarın ortaya koyduğu argümanla ilgili iyi bir ipucu verir. Eğer vermiyorsa, bunu metinden sizin çıkarmanız gerekecektir.

• **İddia ya da iddiaların kaynağı kim ya da ne?**

Size sunulan argümana inanacaksanız, bilgi kaynağının ne kadar güvenilir olduğunu değerlendirmek zorundasınız. Tüm bilgi kaynakları eşit derecede güvenilir ya da tarafsız değildir. Yazarlar (ya da alıntı yapılan kişiler) konu hakkında yeterliğe sahip mi? Söz konusu iddia bu kişilere bir fayda sağlıyor mu? Bahsi geçen kurumların belli bir sonuca ulaşmada kişisel çıkarları var mı? Yazarlar birinci elden bir bilgi mi sunuyor yoksa ikinci elden mi? Önermeyi ikinci elden verilen bir bilgiye dayandırmak, ön yargılı sonuçlara yol açabilecek bazı çarpıtmalara (belki de yazarın iradesi dışında) neden olabilir.

• **Temel argümanı ya da merkezdeki iddiaları desteklemek için kanıt olarak ne kullanılıyor?**

Moran (1997:93) argümanlarda kullanılan kanıtların genel kaynakları olarak şunları sıralıyor:

Sezgi (içgüdü) - hem muhakeme yapmak, karar vermek hem de muhakeme ve kararlara gerekçe göstermek için kişisel his ya da "önsezileri" kullanmak.

Otoriteye başvurmak - bir iddia ya da argümanı saygınlığı kabul edilen (uzman otorite) bir kaynağa atfederek (buradan alıntı yaparak) güvenilirliğini veya ikna ediciliğini artırmaya çalışmak.

Anekdot türünde kanıt kullanmak - gözlemler, vaka incelemeleri ve/veya örneklere başvurmak.

Araştırmaya dayalı kanıt kullanmak - sistematik, objektif ve tekrarlanabilir prosedürler yoluyla elde edilen veriler kullanmak (örn. kontrollü bir laboratuvar deneyi).

• **Öne sürülen kanıt ne kadar geçerli?**

Size sunulan kanıtın türünü tanımladıktan sonra, argümanlardaki potansiyel kusurları ve tutarsızlıkları tanımlamanız gerekecek. Moran'a göre (2000:94-96), dikkat edilmesi gereken beş nokta var:

1. Bir iddia doğru olmayan bir bilgiye dayandırılmış olabilir. Unutmayın ki, genellikle insanın hoşuna en çok giden düşünceler kritik incelemeye tabi tutulmadan kabul edilir.
2. Muhakeme süreci hatalı olabilir.
3. Argüman sağlam olmayan temeller ya da sorgulanabilir varsayımlar üzerine kurulmuş olabilir, özellikle simgesel bir dil (metafor) kullanıldığında buna dikkat etmek gerekir.
4. Bir ifade, gerçeklik değerine bakılmaksızın, argümanla bir başa sahip değilse, yanıltıcı olabilir. Bu genellikle, dinleyicilerden duygusal bir tepki alabilmek amacıyla alakasız yorumların yapıldığı durumlarda geçerlidir. Ayrıca, konu üzerinde otorite sahibi olmayan uzmanların kullanıldığı örneklerde de bu görülür.
5. Beşinci kusur "hiçlik safsatası"dır. Argüman döngüsel bir nedenselleştirme (aynı ifade hem önerme hem de sonuç olarak kullanılıyorsa) ya da "kısır döngü" safsatası (Birinci önermenin ikinci bir önermeye atıfta bulunarak desteklenmesine rağmen ikinci önermenin de zaten söz konusu argümanı doğru kabul ediyor olması hali) ile desteklendiğinde ortaya çıkar.

• **Kanıtı dair alternatif açıklamalara yer verilmiş mi? Eğer verilmişse, bu karşıt teoriler ne kadar makul?**

Bir manzara, durduğunuz yere ve odaklandığınız şeye bağlı olarak pek çok farklı şekilde tasvir edilebilir. Aynı şey veriler, olaylar ve teoriler için de geçerlidir. Farklı yorumlar getirmenin yolları her zaman mevcuttur. Sunulan kanıtı inceleyin ve bu kanıttan başka bir sonuç çıkarılabilir miydi diye düşünün.

• **Aynı derecede önem taşıyan son adımımız ise sonuç çıkarmadan önce varsayımlarımızı kontrol etmektir.**

Hiçbir şeye kesin doğru gözüyle bakmayın ve en ufak bir bilgiyi bile etkin bir şekilde sorgulamayı öğrenin. Buna kendi inana geldikleriniz ve beklentileriniz de dahildir.

Şimdi gazete haberlerine geri dönerek önceki sayfada tartışılan soruları kullanarak tekrar bir göz atmak isteyebilirsiniz.

Varabileceğiniz bazı sonuçlar aşağıda verilmiştir:

1. Makale

Bu makalede, bir ankete göre İngiltere'de strese bağlı alkol tüketiminin arttığı öne sürülüyor.

- Anketi yapan şirket ne kadar profesyonel ve güvenilir?
- Anket hangi koşullarda gerçekleştirilmiş? Ne tip sorular sorulmuş? Bu rakamlara nasıl ulaşılmış?
- 500 kişi tüm Avrupa'yı temsil etmek için yeterli bir rakam mı? Anket yapılan kişilerden kaçını İngiltereli?
- Stres seviyesinin ölçülmesinde nasıl bir yol izlendi? "Strese bağlı içki satışları" nasıl tanımlandı?
- Alkol tüketimi ile stres arasında nasıl bir bağ kuruldu? İnsanların alkol satın almasının başka nedenleri olabilir mi? (sosyal hayatta kabul görmek, içkili içeceklerin ucuzlaması... vb.) İçki içen insanların stresli olması stresli oldukları için içki içtiklerini göstermez. Altında yatan başka sebepler olabilir mi? Aslına bakarsanız önermeyi tam tersine de çevirebilirsiniz ve acaba insanlar içki içtikleri için mi stres altında diye de düşünebilirsiniz.
- Metin, okurlar arasında popüler olan bazı varsayımları kullanıyor olabilir mi (mesela diğer Avrupa ülkelerine nazaran çalışma saatlerinin daha uzun olması nedeniyle çalışma hayatıyla ilgili stresin İngiltere'de daha baskın olduğu inancı)?

2. Makale

Bu makalede öne sürülen fikir, İşçi partisi hükümetinin getirdiği bazı tedbirler nedeniyle emeklilerin durumunun daha kötüye gideceği yönünde.

- Daily Mail gazetesi politik olarak tarafsız mı yoksa önyargılı mı? Muhafazakarların İşçi Partisinin eylemleri üzerinde tarafsız bir yargıda bulunabileceğine ne kadar güvenilebilir?
- Verilen rakamlara nasıl ulaşılmış? Bunlar tahmin mi yoksa doğrulanmış veriler mi? Eğer tahminse, ne kadar güvenilir tahminler? Genel tablo üzerinde bu rakamların etkisi ne?
- Rakamlar durum hakkında gerçek bir resim sunuyor mu? Uygulamaya konan tedbirler tüm emeklileri mi etkiliyor yoksa sadece küçük bir kısmını mı? Göz ardı edilen bazı hususlar (farklı rakamlar ya da tedbirler) var mı? Kullanılan dil nasıl bir duygusal tepki doğuruyor (milyonlarca, fakir, pintice...)?
- İşçi Partisi bu tedbiri neden yürürlüğe koydu? Başka alanlarda bu tedbirin faydası oldu mu? Durum sadece vergi değişikliklerinden mi kaynaklanıyor? Muhafazakarların iktidarında tüm emekliler daha iyi bir durumda olur muydu? Nasıl?

Kritik düşünme çalışma hayatınızın tüm alanlarında; okurken, dinlerken ve yazarken ihtiyaç duyacağınız bir yetenektir. Aşağıdaki listede kritik düşünme için kilit nitelikteki soruların bir özeti verilmektedir. Bu özeti bir kontrol listesi olarak kullanabilirsiniz.

- Yazar kim? Kaynak ne? Kaynak güvenilir mi?
- Ana fikir ya da verilmek istenen genel mesaj ne? Neye inanmam, neyi kabul etmem isteniyor?
- Yazar fikrini savunmada hangi kanıtları kullanıyor?
- Bu kanıt geçerli ve ikna edici mi? Değilse, çıkarılan sonucun beni tatmin etmesi için başka ne gibi kanıtlara ihtiyacım var?
- Sunulan kanıtın başka açıklamaları olabilir mi?
- Bu kitaptan/makaleden öğrendiğim ana fikirler ne?
- Bu fikirler/bulgular hali hazırda bildiklerimle uyuyor mu?

Kaynaklar:

Moran, A. P. (1997) *Managing your own learning at university: A practical guide*, (Üniversitedeki öğrenme sürecinizi yönetme üzerine pratik bir kılavuz) Dublin: University College Dublin Press

Cottrell, S. (1999) *The Study Skills Handbook (Çalışma Yetenekleri El Kitabı)*, Londra: Macmillan Press Ltd.